

УДК 378.1

О. В. Сараєва

аспірантка кафедри педагогіки та психології

Херсонського державного університету

Вчитель в педагогічній системі В.О.Сухомлинського

Стаття присвячена особистості вчителя в педагогічній системі Василя Олександровича Сухомлинського. На основі наукового доробку автором висвітлено й проаналізовано основні положення щодо багатогранної діяльності професії вчителя.

The article is devoted to the personality of the teacher in the pedagogical system of V.O. Sukhomlinskiy. On the basis of this scientific research the author analyses the main items of the teacher's poliaspectual activiti.

В сучасному педагогічному процесі особистість вчителя посідає одне з чільних місць. Її формування відбувається під впливом багатьох чинників (конкретних історичних умов, соціального оточення), що безпосередньо позначаються на становленні її духовних і професійних цінностей, життєвої позиції. Зміни, що відбулися: крах комуністичної ідеології, поширення демократичних процесів, ринкових відносин сприяли духовному розкріпаченню, зміні системи цінностей у суспільстві в цілому, у вчителя зокрема. Сьогодні, більшість громадян України самі визначають для себе життєві пріоритети, що ускладнює позиції школи, вчителя, громадськості, вимагає вироблення нових підходів до розв'язання цієї проблеми в навчально-виховному процесі. Ці складові визначають необхідність реформування освітньої галузі, а звідси і нові вимоги до вчителя, до його підготовки.

Професія вчителя протягом всього історичного розвитку суспільства привертала до себе посилену увагу. Яким повинен бути педагог сьогодення, покликаний сформувати в учнів систему цінностей, виробити життєву позицію?

Сучасні вимоги до педагога висвітлені в законі „Про загальну середню освіту”: „Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень

професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах середньої освіти” [2; 42].

Як зазначено в Концепції національного виховання: „Сучасний педагог втілює в собі типові якості рідного народу: національний спосіб мислення і світогляд, характер, глибоку людяність та ін. Він – високий взірець народної мудрості, духовності, які різноманітними шляхами і засобами передаються дітям” [1; 22].

Аналіз історико-педагогічної та психолого-педагогічної літератури показав, що в останні роки постійно зростає інтерес науковців до вивчення історичних традицій роботи вчителя в контексті розвитку освіти минулого й сьогодення(відродження профільного навчання, перевага особистісно орієнтованих технологій, остаточний перехід до навчання дітей з шестирічного віку, тощо).

Так, теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки вчителя розроблено в дослідженнях В. Бондар, О. Киричук, Н. Кузьміна, О. Мороза, Д.Ніколенко.

Формування майстерності у професійній діяльності майбутнього вчителя висвітлено в роботах Ю. Азарова, О. Рудницької, І. Зязюна, Б. Мітюрова.

Чільне місце в дослідженнях вчених посідає період діяльності В.О.Сухомлинського, його теоретичні положення і практична реалізація педагогічної системи в 50-х – 70-х роках в Україні.

Мільйони років існує людське суспільство, а разом з ним і професія вчителя. В історико-педагогічній науці безліч прикладів педагогічних систем, основу яких складали життєва позиція, пріоритети, цінності педагога. Відповіді на питання сьогодення можна знайти в доробку видатного вченого В.Сухомлинського. Він стверджував, що педагогічна система персоніфікована, визначається індивідуальністю вчителя, віддзеркалює його погляди, принципи, життєві пріоритети. І це положення Василь Олександрович підтвердив своїм

життям, роботою Павлиської школи, яка жила й працювала за його системою. „Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною” [5; 8]. Гуманізм пронизує все життя й діяльність директора школи, сільського вчителя, науковця Василя Олександровича Сухомлинського.

В численних педагогічних виданнях більшості країн світу з’являються наукові дослідження, присвячені теоретичній спадщині й практичній діяльності визначного педагога. Педагогічна культура, творча особистість вчителя в науковому доробку В.Сухомлинського часто виступали темою окремих історико-педагогічних розвідок (М. Антонєць, В. Святовець, Л. Гуня, Л. Бондар, Ю. Новгородська, М. Библюк, А. Борисовський), дисертацій (А. Луцюк, С.Білецька) як в Україні, так і за її межами. В 2003 році відбулися II Міжнародні педагогічні читання „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю”, X Всеукраїнські педагогічні читання „Василь Сухомлинський і сучасність: особистість вчителя” ,під час яких було розглянуто різноманітні аспекти діяльності вчителя за доробком В. Сухомлинського і проведено зв’язок із сучасністю. Ці наукові праці, публікації в періодичній педагогічній пресі говорять про те, що В. О. Сухомлинський провідне місце в своїй педагогічній системі надавав вчителю. На нашу думку, найбільш глибоко обґрунтовував це положення вчений у статті “Моя педагогічна система”, що і є метою нашого пошуку. Вперше в історико-педагогічній науці Василь Олександрович Сухомлинський теоретично обґрунтував і на практиці роботи Павлиської школи довів, що будь-яку педагогічну систему вибудовує особистість вчителя, що будь-яка педагогічна система носить персоніфікований характер.

Підтвердженням висунутих положень є стаття вченого „Моя педагогічна система”, в якій автор викладає основні принципи, складові , дає визначення власної педагогічної системи. Як зазначає у передмові до статті у журналі “Радянська школа” О. Сухомлинська: „Цінним у пропонованій читачам публікації є те, що в ній йдеться про педагогічну систему В.О.Сухомлинського, його педагогічне кредо” [7; 87].

Педагогічна система Сухомлинського – це система поглядів і переконань, які розширюють і поглиблюють педагогічну теорію і практику навчання й виховання. Основне місце в ній належить вчителю. Саме від його особистих інтересів залежить який вплив здійснюється на дитину, прагнення, ідеали якої виступають джерелом виховання.

Педагогічна система В. Сухомлинського формувалась протягом всього періоду його вчительської діяльності, а значить, протягом всього життя, бо вважаючи, що на любові до дітей тримається світ, він все своє життя пов'язав зі школою.

В основі педагогічної системи В. Сухомлинського лежать ідеї провідних вчених, класиків педагогічної науки Я. А. Коменського, Ж-Ж. Руссо, І-Г. Песталоцці.

В чому ж полягало новаторство Василя Олександровича? Як зазначає В. І. Прокопенко у статті „Особистість учителя в педагогічній системі В. О. Сухомлинського”: „Новаторство ідей В. О. Сухомлинського підтверджує дискусія, розгорнута в пресі наприкінці 60-х років з приводу його праць, присвячених проблемам виховання. Опоненти ... часом некоректно нагадували, що „на зло чи неправду треба виховати не особистий, а класовий погляд”, вимагаючи тим самим відмови від гуманістичної особистісної спрямованості” [3; 7]. М. Мухін в монографії „Педагогическая система В. А. Сухомлинского: традиции и новаторство” [4] наполягає на тому, що Василь Олександрович перший, хто протягом багатьох років реалізовував зв'язок теорії і практики в межах однієї школи.

Вчитель – основа педагогічної системи В. Сухомлинського. Ця проблема порушується ним в багатьох статтях, серед яких „Суспільство і вчитель”, „Етика взаємовідносин в педагогічному колективі”, „Педагог – колектив – особистість”, книгах „Сто порад учителям”, „Методика виховання колективу” та багатьох інших.

Багатогранною є діяльність вчителя: це і методична, навчально-виховна робота, що включає роботу з колективом взагалі й особистістю зокрема,

цілеспрямоване спілкування з сім'єю вихованця. Вчитель не повинен проводити щодня буденних традиційних уроків, виховних заходів, відірваних від життя, насичених одноманітним матеріалом. Кожний урок, момент спілкування з дитиною повинен дивувати, наповнювати позитивними емоціями вчителя і учня. Отже, все залежить від творчого добору педагогом форм, методів, прийомів роботи, вміння виробити власну неповторну методику, що спиратиметься на індивідуальні вміння, інтереси й прагнення, ідеали вихованців.

Василь Олександрович наголошує на тому, що кожен вихованець – неповторний, має свої позитивні й негативні риси. Вихователь повинен глибоко володіти знаннями вікової та педагогічної психології, на основі яких застосовувати до вихованців індивідуальний підхід. Але ні в якому разі не пристосовуватись до дитини, а дбайливо торкатися її думки, почуття, волі. Адже на неї може впливати багато як позитивних, так і негативних факторів (сім'я, друзі, школа, прочитана книга...). Завдання вихователя полягає в тому, щоб забезпечити як можна більше позитивних впливів, емоцій. „Далеко не кожен вихованець може „відкрити порох”, виявити успіхи в теоретичному мисленні, стати математиком чи фізиком, філологом чи істориком. Але кожен вихованець є Людиною” [7; 88]. Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її. Позитивне емоційне забарвлення, участь у роботі, насиченій турботою про інших створюють арсенал спогадів дитинства, які незалежно від віку завжди хвилюватимуть серце дитини. „В моїй педагогічній системі стало правилом: кожній людині протягом усього життя мусять сяяти вогники дитинства – хвилюючі спогади про те, що створено в роки дитинства власними руками для людей” [7; 82]. Вихователь повинен розпізнати нахили, інтереси дитини і допомогти їй реалізуватись в обраному напрямі. Справжнє навчання не повинно пригнічувати особистість, гальмувати її розвиток, а навпаки допомогти педагогу визначити її нахили й спрямувати процес на розвиток творчої індивідуальності. „...в природі немає дитини безталанної, ні на що не

здатної. Кожному можна дати щастя творення, кожного треба вивести в люди. Це перший наріжний камінь мосі педагогічної системи” [7; 88].

Духовне багатство вчителя – найяскравішого носія інтелектуальної культури – запорука успіху. Серед десятків, у селі, а в місті тисяч інтелегентних, освічених людей вчителів важко здобути непохильний авторитет. Тому багато залежить від самоосвіти, самовдосконалення, „педагог ніколи не повинен вичерпуватися” [7; 90], володіючи теоретичними знаннями, реалізуватися в педагогічному процесі через власну неординарну методіку, що сприятиме виробленню демократичного стилю викладання. Прагнення до самореалізації, творчості може запалити лише той вчитель, який сам працює творчо. Найважливішим є те, щоб вчитель був духовно красивою людиною, тоді він кожним поглядом, словом, вчинком хвилюватиме юнацьку душу, змусить замислитися над власною долею. „Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель мусить бути найяскравішим вогником – це другий наріжний камінь мосі педагогічної системи” [7; 89].

Завжди, а особливо в останні роки життя, В. Сухомлинського хвилювала проблема педагогічної культури вчителя. Адже від його особистості, індивідуальної майстерності, вміння тактовно поводити себе з учнями, розв’язувати найгостріші конфлікти залежить успіх педагогічного процесу. Щоб оволодіти педагогічною майстерністю замало досконало знати свій предмет, а потрібно цікавитися тим, що відбувається у світі. Саме педагог визначає дитяче ставлення до світу. Найголовніша вимога до вчителя – це любов до дитини, розуміння „Світу Дитини”, її душі, вміння допомогти не заблукати в складному „світі думки”. „Чутливість духовного світу вихованця вимагає великої тонкості засобів виховного впливу. Це третій наріжний камінь мосі педагогічної системи” [7; 90].

В. Сухомлинський вважав, що джерелом творчої індивідуальності педагога є книга. Особиста бібліотека вчителя покликана знайомити вихованця зі світом книги. В ній, як правило, повинні бути наявні зразки світової класики, література про людину і людство, монографії про життя і діяльність видатних

діячів, словники, книги з різних галузей наук. Все для того, щоб дитина сама пізнавала себе. „Особиста бібліотека вчителя – це дзеркало його творчої індивідуальності. У створенні цього фундаменту духовного багатства вчитель не орієнтується на якийсь зразок, не добирає книги за якимось списком. Єдине, чого слід дотримуватись, - це принципу: особиста бібліотека розкриває мою творчу індивідуальність і допомагає вводити вихованців у світ книги” [7; 79].

Спрямованість особи людини, її прагнень багато в чому залежить від навколишньої дійсності, духовності суспільства, характеру, мети і засобів навчання і виховання. В. О. Сухомлинський це усвідомлював і прагнув сформувати в дитини найвищу потребу в людині, як суб'єкті духовних цінностей. „Культ Людини – це те осереддя, яке треба формувати в кожному вихованцеві” [7; 83].

Вчитель є складовою педагогічною системи Сухомлинського. На нього держава, суспільство, сім'я покладають найбільші сподівання, надаючи йому в руки найдорогоцінніше – дитячу душу. Ким стане людина? Чого досягне? Це залежить більшою мірою від педагога, від його вміння своєчасно виявити здібності дитини й підготувати до життя.

Головна особливість, що вирізняє педагогічну систему В. О. Сухомлинського – це , те, що вона повністю спирається на особистість вчителя як носія найвищих ідеалів людяності, добра та справедливості.

Література

1. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. - №6. – С.18-25.
2. Про загальну середню освіту. Закон України від 13 травня 1999р. №651 – XIV. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1999. - №9: Законодавство України про загальну середню освіту. – С.31-55.
3. Прокопенко І. Ф. Особистість учителя в педагогічній системі В.О.Сухомлинського //
4. Мухин М. И. Педагогическая система В.А. Сухомлинского: традиции и новаторство: Моногр. – 2-е изд., испр. – Соликамск, 1999. – 370 с.

5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – С.8.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654с.
7. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублік. Кн. „Педагогічна культура”] // Радянська школа – 1988. - №6. – С.87–91; №7. – С.79-84; №8. – С.87-91; №9. – С.86-91.